

О ЗЕМЉИШНИМ ПОСЈЕДИМА МАНАСТИРА МОРАЧЕ

Манастир Морача лежи на пространој и питомој заравни која се уздиже изнад десне обале истоимене ријеке. Иза његових зидина са западне стране избија јако планинско врело чија вода у виду полукруга опасује манастирске зидине и на источној страни се сурвава у дубоки кањон ријеке са висине око 50 метара, правећи најљепши водопад у овим крајевима, звани Светигора.

Манастир је подигао кнез Стефан, син Вуканов а унук Немањин, 1252. године. На своду изнад западних врата велике цркве стоји уклесано у камену: „Овај свети храм пресвете дјеве Богородице саздах и украсих у име њеног успења ја Стефан, син вељег кнеза Вука, а унук светога Симеона Немање. И ово би у дане благочестивога краља нашега Уроша I, године (6760) 1252...”

Црква је зидана сигом (тухом) која је ланчаним системом рука-руци уз учешће цијелог народа, пренесена из Тушине, а портали су од сивог домаћег мермера који је нађен у близини манастира.

Манастир је намијењен за маузолеј унуку Симеона Немање, сину „велијег кнеза“ Вукана, кнезу Стефану, са којим је угашена зетска грана династије Немањића. У средњем дијелу велике цркве налази се велики камени саркофаг и сматра се да је у њему сахрањен ктитор манастира.

У вријеме свога постања манастир се налазио на врло живој средњовјековној саобраћајници која је долазила од Дубровника и Котора до Никшића а одатле продужавала према сјевероистоку преко села Облатна, затим Лука Бојовића, високог превоја Требијеш поред Капетанова језера (гдје је висина 1647 m), села Лијешња и Отске горе до манастира. Тај пут је даље ишао уз долину Коштанице, излазио на превој Црквица (висине 1064 m), затим се спуштао низ долину Пчиње до њеног утока у Тару код Колашина, а одатле низ долину Таре до Брскова. На високом

требијешком превоју снјегови су пут рано затварали, па се онда према манастиру ишло кроз Никшићку Жупу, јужним подножјем Маганика, преко села Мртвог Дубоког и уз долину ријеке Мораче.

Морача је као жупа, а касније као нахија, обухватала Доњу и Горњу Морачу, Ровца, Ускоке и Дробњаке. Манастир Морача је „у доба Немањића и Балшића био важно средиште преписивачке књижевне радње, ширења писмености и просвјете; у доба турске власти важно средиште народног збора и договора, народног отпора, подизања народног духа и ширења народне и државне мисли; средиште организовања народних покрета, честих оружаних похода, а понекад устанака и ширих акција“.¹

Према Трношком летопису, манастир је обновио краљ Милутин (1275—1321)²; године 1444. манастир је био много осиромашео, око 1504. године Турци су га опустошили и порушили велику цркву, односећи са ње оловни кров; 1574. године манастир су обновили ровачки кнез Вукић Вучетић и игуман Тома; године 1608. у манастиру је одржан народни сабор од представника Црне Горе, Брда, Рашке, Боке и Задримља; 1639. године одржан је „свештени сабор“ када је обновљена и живописна црква св. Николе (која се налази источно од саборне цркве и сматра се грађевинам старијом од ње). На том сабору су утврђене баштине, односно обновљене границе земљишта манастирског, што је уклесано на зиду у Никољској цркви у порти манастира. У манастиру су одржана још два сабора, и то 1648. и 1654. године (од представника свештенства и народних главара)³. Године 1615. преписан је овдје светосавски номоканон, познат под именом Морачка крчмија, са преписа будимљанског епископа Теофила (који датира из 1252. године).⁴ „У времену од 1691—1699. године Морача се налази међу опустошеним манастирима. Године 1712. препокривена је саборна црква а 1742. обновљена. Манастир је опљачкан 1813. године“ (од Турака).⁵

¹ Ристо Ковијанић. *Старац добри Мажуранићева спјева*, Зборник Матице српске, књ. XII, св. 2 за 1964, стр. 349.

² Гласник СУД, V, 60.

³ Према рукопису Стевана Л. Ракочевића, Седамстогодишњица Манастира Морача, у архиви „Гласника“ Цетињских музеја (који није објављен).

⁴ Приликом обиласка манастира у 1865. години (у пратњи књаза Николе) Нићифор Дучић је нашао међу манастирским књигама и ову Морачку крчмију, о којој је писао у Српско-далматинском магазину за 1866. годину (књ. XXV), који је излазио у Задру. „Књига је ова зацијело једна од најважнијих србуљах и нашијех књижевнијех старинах... преписана је у Морачи године (7123) 1613, из оне коју је владика Теофило у Ђурђевијем-Ступовима написао“, записао је Дучић. Она је касније нестала из овог Манастира и није се знало ко ју је однио и када. „Тек после смрти проф. универзитета Радослава Грујића, Морачка крчмија се нашла у његовој приватној библиотеци, коју је он завјештао Српској патријаршији... и данас се налази у Музеју Српске православне цркве у Београду“ (Б. Михаиловић, Манастир Морача. Цетиње 1973, страна 21).

⁵ Владимир Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повјесницу српског народа*, Београд 1950, 195—201.

За вријеме знаменитог архимандрита Димитрија Радојевића (био је настојатељ манастира од 1831. до 1864. године) подигнуте су све остале зграде у комплексу манастирском, осим двије куле: Кокотовића и Шундића, и једног великог камина који по предању постоји још од времена Немањића. Његовим трудом подигнут је камени мост на Морачи (ниже водопада Светигора) и на Мртвици у Ровцима, као и црква у Горњој Морачи.⁶

Као управитељи и друга свештена лица у манастиру помињу се: поп Никодим (1444), игуман Тома (1574), игуман Мојсеј (1578, јеромонаси Лука и Герасим (1616), игуман Антоније (1639, када је обновљена црква св. Николе), игуман Лука Равњанин (1645), проигуман Атанасије (1665), игуман Неофрит (1673), духовник Авесалом (1673), духовник Јефтимије (1713), духовник Гаврило (1713), игуман Михаило (1714), игуман Јосиф (1742), архимандрит Симеон Дамјановић (1774), игуман Никодим Дуловић, архимандрит Аксентије Шундић (1794 и 1826), игуман Теодосије Јовановић (1830), архимандрит Димитрије Радојевић (1831—1864), јеромонах Никодим Ђурђић (1834), јеромонах Љубиша Висарион, архимандрит Митрофан Бан, архимандрит Михаило Дожић и архимандрит Милун-Мирон Меденица.⁷

Према Херцеговачком дефтеру (№ 5) „године 1478. уписана је у нахији Доњој Морачи црква посвећена Богородици“ и „уз манастир је уписано 6. кућа и приходи одсјеком од 350 акчи“. Према Херцеговачком дефтеру (№ 137) „у труском попису из 1582. убијежен је приход овог манастира у износу од 150 акчи“.⁸

Руски путописац Јегор Коваљевски боравио је у Манастиру Морачи 1841. године, прегледао рукописне и друге књиге и у својим путним биљешкама навео као „најинтересантније то што је он тамо видео оригиналну повељу Стефана Вукановића-Немањића о подизању манастира Мораче, којој се доцније изгубио сваки траг. Коваљевски је у Морачи нашао и мноштво фермана и других аката, који су се односили на манастирска имања“.⁹

Текст записа уклесаног на зиду у Никољској цркви у порти Манастира Мораче гласи:

„Боже во имје твоје,

Нека се зна церковнаја међа с морачкијем сели около цркве:

- из дно Грли у Заградац,
- на Праг,
- над Прпорицу у бријег,
- уз Љеско брдо,
- у воду на дно Скока,
- у Крш више Макаријеваче,

⁶ Р. Ковијанић, исто, стр. 345 и 363.

⁷ В. Петковић, исто, стр. 195—201, и С. Ракочевић, исто, стр. 4 и 5.

⁸ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пејке патријаршије*, Београд 1984, стр. 135.

⁹ Б. Михаиловић, исто, стр. 25.

— страном право у Плочу на врх Бурицаја,
 — право низ бријег у воду на дно Китошеvine,
 — у плочу на врх Никоновца,
 — управо у Преслице, на брду,
 — путем изнад Црнине до у воду на дно Сеоца, и
 — право страном у Претиско брдо,
 — у Пеј више Вочја,
 — у Крков виноград,
 — право у Водишњицу,
 — у Муло,
 — Багрин слап, у виноград,
 — у Јејев Крш,
 — у Градину посред Орашја,
 — у велики Крш на дно Ивановијех Вртла,
 — право преко Глодија у врх Баре,
 — паки потоком иза Чкиљца у ријеку у Вчелињу, паки низ воду Морачу у Грло међа.

И паки да се зна црковнаја земља у Горњој Морачи:

— оба поља, и доње и горње, и Заградац и на рт Блатишта,
 — Риђина њива, границом до брда и равни све, и
 — Црентишта.

И паки да се зна на Лијешњу црковнаја земља:

— поље све и Запријеворје све.

И паки што је извање земље у посљедње вријеме прикупљено:

— Проигуман Стефан приложи земљу у Сјерогошту а (у) других људи куписмо, и

— Љуботиће куписмо у свијех Равњана.

Тогда правјешчу кир Пајсију патријарху престолом све сербскије земљи и митрополиту херцеговском кир Лонгину, и кир Пајсију митрополиту будимљанском и светаго мјеста сего игумену кир Антонију јеромонаху. Свјетлејши же патријарх с митрополити и игуменом и Сабором светаго, сви саборно ријешише: ашче кто објешчет игумен или проигумен или љубо кто продати или промијенити или отнмити от сих више речених башчин, такови имет суд себје створити и с правими законопреступници причтати се. О вишеречених башчинах тако и господствујушчим речено бист. По сих же си свјашчени Сабор завјешча тако бити.

В љето 7148, а от рожде(н)ства Христова 1639, круг солнца 8 и луни 4¹⁰

Н. Дучић сматра да је овај запис у Никољској цркви „пријепис Стефанове оригиналне крисовуље“ и о томе каже:

„У манастирској огради има и једна мала црква... на чијем зиду иза црквенијех врата унутра, је исписана крисовуља, коју

¹⁰ Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, 339—340.

је велики кнез Стефан дао Морачи, и у којој се између осталог набрајају земље, ливаде, планине и рибњаци, које је приложио тој својој задужбини. То је пријепис Стефанове оригиналне крисовуље са пергамена, коју је Коваљевски имао у рукама, кад је походио у Морачу 1841 године, али је сада тамо нема“.¹¹

В. Петковић о томе пише уопштеније, наводећи:

„Изгледа да је године 1639 у Морачи одржан неки „свештени сабор“ на коме је учествовао и патријарх Пајсије, који је са митрополитима херцеговачким Лонгином и будимљанским Пајсијем (а можда још и са којим другим), са игуманом и са сабором манастирским, утврдио баштине и границе имања манастира Мораче“.¹²

Међу рукописима манастирске библиотеке налазиле су се и књиге „Хрисовуљ“ („која је садржавала разне повеље владара Немањића о имањима и завјештањима манастиру као и разне историјске догађаје“) и „Морачки свитак“, савијена у ролну која је дужином сезала од сјеверних до јужних врата озидом ограђеног манастирског дворишта. Обје су нестале на непознати начин још у другој половини XIX вијека (према казивању Стевана Л. Ракочевића у предавању одржаном у Колашину 1952. године поводом седамстогодишњице Манастира Мораче).

Оближње парцеле манастирског имања обрађиване су трудом и радом монашког особља, а остало земљиште обавезним радом подручног становништва (феудалне радне обавезе) и давањем под аренду на одређени број година. И манастир је узимао у закуп извјесна, углавном планинска земљишта — пашњаке, нарочито у вријеме управе архимандрита Димитрија Радојевића, „старца доброг Мажуранићева спјева“, када су постојали и манастирски катун и у подгорју Јаворја, „јер је држао велика стада оваца, љети на Јаворју, зими у прољеће и јесен у близини манастира („јавит крдо чујеш глас пастјера“)“.¹³

Земљишни посједи манастира су незнатно увећани углавном основом завјештања и сачувани су у првобитним релацијама све до последњег рата (априла 1941. године). Они су се тада у потесу Доње и Горње Мораче и Лијешња налазили у границама, и то:

У потесу Доње Мораче, почев са југоисточне стране из тјеснаца Субадањ са лијеве обале ријеке Мораче, гранична линија је ишла правцем у Бару попа Машана (Симоновића), одатле по врх великог разбијеног крша у Барице, даље правцем на Љуботиће па на Стожац више Бара Радовића, одатле на Вељов луг и правцем у Грујичину бару, па у Торове испод Симача (Торови су црквени) и у дно Берисав-лаза (у Симачама).

¹¹ Нићифор Дучић. *Морача*, Гласник СУД, 43 (1876).

¹² Вл. Петковић, наведено дјело, (2602).

¹³ Ристо Ковијанић, наведени рад, стр. 363.

Одатле гранична линија иде у извор у Брањачу и правцем у Скокове, па у Филипов мост и у Филипову пећину. Даље гранична линија продужава у Крш звани „џамија“, па у брдо више Врујаца зв. Муло, па у Водишницу међу два извора, па протоком поред имања Ђаловића и даље у Лучки поток у Орашје. Одатле се гранична линија подиже у крш звани Ђулав у Бријезима и продужава у Прематско брдо поврх Ороваче (пећине између Мијоске и Вочја), па у Вињцу Даниловића (Вињица је црквена). Даље гранична линија продужава преко Осредака у Китошевину (гдје су Илићи), па у врх Јасеновског брда, а са брда у Заградац (гдје је била манастирска барутана) и затим саставља са полазном тачком у Субадањ.¹⁴

У потесу Доње Мораче, почев од манастирских зидина, према сјеверу, сјеверозападу и сјевероистоку, поједине заокружене цјелине манастирских земљишта носе називе, и то:

— Горњи врти (сјеверно од улазних врата у манастирску порту),

— Пилопаћ (воћњак између поточића Скудле и Брода),

— Брод (засеок сјеверно од манастира),

— Никоновац (земљишни комплекс од Брода према Осредцима),

— Закриље (земљиште од Никоновца поред Дубраве),

— Вочје (засеок на лијевој обали ријеке Мораче до Коштанице),

— Дуги Лаз (засеок на лијевој обали ријеке Мораче, до села Ђуђевине),

— Лузи (засеок између Вочја и Лучице-Врујаца),

— Равно (земљишна површ, равница око школске зграде у Осредцима),

— Дебели луг (куће Јовановића поред Мораче),

— Јасенова и тамошња манастирска дубрава.¹⁵

У потесу Горње Мораче манастирски земљишни посједи налазили су се у Драговића Пољу, Старчу, Бојићима и на Јаворју (пашњаци на планини).

Комплекс земљишта у Драговића Пољу био је у једном комаду у границама: од великог камена (испод куће Живка Драговића) правом линијом на мост код кућа Ђокића и правцем у ријеку Морачу. Ту су парцеле: Корита (биле у коришћењу Шишовића), Заградац (у коришћењу Новака Пушељића) и ужи локалитет зв. Драговића Поље између цркве, гробља и школске зграде. Ово земљиште између цркве, гробља и школе дато је прије посљедњег рата на опште коришћење последице више молби од грађана из овога краја, и то од стране цетињског владике.

¹⁴ Казивање Радуна Бакића, бив. предсједника Општине у Морачи, из Врујаца.

¹⁵ Казивање Драгише В. Рашовића, проф. из Врујаца у Морачи.

У селу Старчу су парцеле:

— парцела Завраца, њива (коју је пред рат, одн. до 1941, држао Стеван Перутић, под аренду),

— парцела Долац, ливада и мало њиве (корисник Сава Томић),

— парцела зв. Куње, ливада и њива (у коришћењу Лазара Луковца),

— парцела зв. Старче, ливада-орница (корисник Радомир Луковац), и

— парцела зв. Ђеме (у коришћењу Мурата Томића).

У Бојићима манастирско земљиште чине парцеле:

— парцела зв. Црентишта, ливада (у коришћењу Милана Божића),

— парцела Блатиште, ливада (у коришћењу Бошка Луковца),

— парцела Вардишта, ливада (код кућа Баошића, у коришћењу Мирка Баошића), и

— парцела Риђина њива, њива (у коришћењу Мирка Синђића).¹⁶

У потесу Лијешња (Ровца) манастирско земљиште се налазило у Пољу Љешанском у границама:

— од Кунка с источне стране Лијешња, према сјевероистоку горњом ивицом сеоског пута па подно Грабовог бријега до потока Кичевац. Одатле гранична линија скреће према сјеверозападу поточићем зв. Врбе до Радовића дола и новог заселског пута у Заплеворију, затим путем према западу поврх сеоског гробља на мјесту зв. Пријевор (гробље је у оквиру црквогн земљишта). Од Пријевора гранична линија иде даље сеоском путањом према сјеверозападу до поточића који долази са сјевера од правца Надпоља, затим иде према југу до ливаде зване Бара (Пришића и Јанковића), прелази сеоски пут и иде даље у правцу југа потоком поред дрвореда врба, поред ливаде зване Бара (у својини Јанковића) и ливаде зване Братељин до (својина Букилића и Јововића). Одатле гранична линија манастирске имовине зв. Црковина скреће од мјеста Жутац ка југоистоку поред приватних ливада зв. Котлине и Црни Врх, а одатле у правцу запада поред ливаде зване Прездиња до засеок Бутрашев до (кућа и земљишта Радуловића, које је припадало манастирском комплексу). Одатле гранична линија иде к истоку низ мјесто зв. Руђенице и силази на поточић Копринац, а онда у правцу сјевера уз имовину Булатовића и излази на сеоски пут у засеок Кунак.

Поред описаног комплекса у Пољу Љешанском, манастиру су припадале и посебне парцеле ливада: Међедице (раније својина Јововића), Стругови (раније својина Јоковића) и Јасенова (између

¹⁶ По казивању Радивоја Марковића, бив. председника из Горње Мораче (који је био члан комисије за аграрну реформу на имовини Манастира Морача у 1946. години).

Лијешња и Вишања, раније својина Радовића), које су или купљене или стечене завјештањем.¹⁷

Приликом раздиобе земље у новоослобођеном Колашину и његовој околини (1883—1886) ради насељавања, војвода Церовић је писао из Колашина (6. октобра 1885. године):

„Игуман Манастира Морачког затражује у новодобивеном Колашину, такозвану земљу Сјерогоште, која се заиста налази у Крусовуљу манастирском назад 246 година. Казују неки да су Турци понекад давали Манастиру неки мали доходак. Земља је подијељена на стотине војника, а биће исте земље преко 60 рала“.¹⁸

На ово војводино писмо услиједио је из Цетиња одговор (7. октобра 1885) да „то 60 рала те затражује игуман Морачки као својину манастирску не могу се одузети баталионима, почем се Манастиру с истије није давао доходак овијех последњијех година но је ствар одвећ застарала“.¹⁹

Манастир Морача је имао у својини и извјесни комплекс земљишта на подручју општине Шавник, у Бијелој, по култури њива и ливада површине 63 рала (што је у 1946. години дошло под удар аграрне реформе), као и комплекс ливаде и пашњака у Штавњу (између Прекобрђа и Лијеле Ријеке), у мјесту зв. Јаруново поље (што је такође дошло под удар аграрне реформе у 1946. години).²⁰

— И земиљни комплекси у мјестима зв. Бјелојевина и Гостиловина у околини манастира у Добриловини сматрани су својину Манастира Морача, будући је и тамошњи манастир био под управом Морачког Манастира, али су та добра и њихови приходи служили искључиво одржавању тамошњег манастира.²¹

Од арендатора је управа манастира наплаћивала поред закупнине зв. црковина још и порез (дацију). Припадајући дио дације, већ према површини и култури, манастир је био дужан да пренесе надлежном државном пореском органу. Зна се да је закупнина одавно плаћана у новцу (као и дација, државни порез).²²

Аграрна реформа на земљишту Манастира Морача

Земљишни посједи Манастира Морача дошли су под удар аграрне реформе по завршетку посљедњег рата. Још у августу

¹⁷ По казивању Милете Р. Јанковића из Лијешња.

¹⁸ ДАЦ, МУД, 1885, 1291.

¹⁹ ДАЦ, МУД, 1885, 1348.

²⁰ Према решењу Земаљске пољ. комисије при Мин. пољ. и шум. НРЦГ број 11659/46 од 6. септембра 1946 (у предмету П. бр. 813/63 Окружног суда у Титограду) и казивање Јанице Мијатовић из Лугова.

²¹ Према извјештају пољ. комисије СНО Колашин бр. 5367 од 2. VIII 1946.

²² По казивању управника манастира (сада поч. Максимилијана), Радивоја Марковића и Драгише В. Рашовића.

1945. године донесен је Закон о аграрној реформи и колонизацији²³, који је прогласио начело да „земља припада онима који је обрађују“ (чл. 1) и тиме учинио крај остацима феудалних односа у пољопривреди. Дошли су под удар експропријације:

„а) велики посједи тј. таква пољопривредна и шумска добра чија укупна површина прелази 45 хектара или 25 до 35 хектара обрадиве земље (оранице, ливаде, воћњаци и виногради), ако се искоришћују путем закупа или најамне радне снаге;

б) земљишни посједи цркава, манастира, вјерских установа и свих врста задужбина, свјетовних и вјерских“ (чл. 3).

Експроприсана земља прелази „у руке државе са свима зградама и постројењима на њој и са цјелокупним живим и мртвим пољопривредним инвентаром, без икакве отштете власницима“ (чл. 4). „Од постојећих посједа појединих богомоља, манастира и вјерских установа одузеће се само вишак преко 10 хектара њихове укупне површине њива, башти, винограда, воћњака, утрина, шума“ док ће се таквим установама „већег значаја или веће историјске вриједности оставити од садашњег њиховог посједа до 30 хектара обрадиве земље и до 30 хектара шуме“, одређено је у Закону (чл. 8).

Из земљишног фонда који је створен основом експропријације вишка земљишта давана је земља земљорадницима без земље или са недовољно земље, и то слободна од свих дугова и терета, с тим што таква земљишта нијесу могла бити за рок од 20 година раздијељена, продата, дата под закуп или заложена нити у цјелини ни дјелимично.

Министарство пољопривреде и шумарства НРЦГ дало је више упутстава о начину спровођења аграрне реформе на подручју тадашњег среза колашинског, гдје су под удар дошли једино земљишни посједи Манастира Морача. Поступак аграрне реформе је спровела Среска пољопривредна комисија (именована рјешењем СНО Колашин број 5367, од 9. јула 1946. године), у чији састав су ушли и представници аграрних интересената, односно арендатора на имању Манастира Морача. Одлуку о утврђивању објеката аграрне реформе на посједима Манастира Мораче донијела је Земаљска пољопривредна комисија при Министарству пољопривреде и шумарства НРЦГ (број 11659/46, дана 6. септембра 1946. године).

Претходно је, у смислу датих упутстава, у јулу 1946. године сачињен списак аграрних интересената, односно спискови по појединим мјестима (посебно у подручју Доње Мораче, Шавника и Добриловине). На списку аграрних интересената у Доњој Морачи и Лијешњу нашло се 89 арендатора (за Горњу Морачу је сачињен посебни списак и спроведен посебни поступак проглашењем арендатора на збору за власнике земљишта како су по-

²³ Сл. лист ДФЈ бр. 64/45).

сједовали исто на дан 6. априла 1941. године),²⁴ који су на потесима у Доњој Морачи и Лијешњу посједовали 293,25 рала обрадивог манастирског земљишта.

Спискови аграрних интересената на имању Манастира Морача (сачињени посебно за Доњу а посебно за Горњу Морачу, за Шавник и Добриловину), са стањем на дан 6. априла 1941. године, садржавали су и податке о броју чланова пољопривредног домаћинства, површини сопственог и посебно површини манастирског земљишта у посједу. Ради илустрације наводимо препис списка арендатора у Доњој Морачи:

Ред. број	Презиме и име	Одакле је	Број чланова домаћинства	Површина имања које има (у ралима)		
				Свога	Манастир.	Свега
1.	Радловић Радисав, Лијешње		10	8	12	20
2.	Булатовић Димитрије	"	5	3	3	6
3.	Булатовић Никола	"	9	4,50	2	6,50
4.	" Јагош	"	8	4	0,50	4,50
5.	Перишић Радивоје	"	7	3	4	7
6.	Перишић Периша	"	8	4	4	8
7.	Поповић Глигорије	"	7	10	4	14
8.	Поповић Видна	"	3	1	4	5
9.	Перишић Василије	"	1	5	3	8
10.	Перишић Милован	"	10	15	8	23
11.	Букилић Драгуна	"	6	3	2	5
12.	Радовић Радисав, Веље Дубоко		4	3	2,50	5,50
13.	" Радосав	"	5	3	2,50	5,50
14.	Вуковић Зарија	"	8	1	2	3
15.	Вуковић Мијајло	"	8	1,50	0,50	2
16.	Вуковић Вуксан	"	1	0,50	0,25	0,75
17.	Вуковић Новак	"	1	0,25	0,50	0,75
18.	Радовић Михаило	"	2	1	1	2
19.	Радовић Јово	"	5	1	1	2
20.	Радовић Раде	"	5	1	1	2
21.	Драшковић Јоле, Веље Дубоко		4	5	0,50	5,50
22.	Минић Илинка	"	5	3	2	5
23.	Минић Светозар	"	2	1	2	3
24.	Шћепановић Богић, Вишње		8	3	2	5
25.	Шћепановић Нико	"	5	0,50	2	2,50
26.	Булатовић Јагош, Церовица		10	3	1	4
27.	Јовановић Шћепан, Врујца		3	—	2	2
28.	Јовановић Радован, Црквина		3	0,50	3	3,50
29.	Јанковић Петар	"	3	2	1,50	3,50

²⁴ По казивању Радивоја Марковића, из Горње Мораче, који је био члан Среске пољопривредне комисије која је на том потесу провела аграрну реформу на земљишним посједима манастира.

Ред. број	Презиме и име	Одакле је	Број чланова домаћинства	Површина имања које има (у ралима)		
				Свога	Манастир.	Свега
30.	Јанковић Драго	"	4	6	2	8
31.	Лучић Марко. Осредци		8	6	6,50	12,50
32.	Булатовић Неђељко, Осредци		3	1	1	2
33.	Булатовић Стана	"	2	—	0,50	0,50
34.	Јовановић Ђукан	"	7	—	9	9
35.	Симоновић Мијат, Јасеново		8	3	1,50	4,50
36.	Симоновић Јован	"	4	4	2	6
37.	Симоновић Милева	"	5	3	2	5
38.	Симоновић Мирко		6	3	2	5
39.	Меденица Милош, Осредци		4	—	4	4
40.	Машковић Савета	"	3	1	4	5
41.	Јанкетић Богдан, Ђуђевина		3	—	1	1
42.	Јанкетић Стана, Ђуђевина		2	—	1	1
43.	" Вукић	"	4	—	2	2
44.	Јанкетић Дуња		5	—	4	4
45.	Булатовић Стеван		5	1	6	7
46.	Трипковић Илија		11	2	10	12
47.	Трипковић Вукосава		5	1	2	3
48.	Поповић Бошко		7	—	1	1
49.	Симоновић Атанаско	"	4	—	8	8
50.	Ђурковић Ружица	"	6	10	8	18
51.	Трипковић Раде, Ђуђевина		6	—	2	2
52.	Јовановић Миле	"	2	—	9	9
53.	Дожић Марија, Црквина		2	—	6	6
54.	Трипковић Мирко,	"	9	4	4	8
55.	Илић Радош, Јасеново		5	10	2	12
56.	Драшковић Новица, Ђуђевина		9	4	4	8
57.	Крговић Мирјана	"	2	—	4	4
58.	Трипковић Вучић	"	6	—	5	5
59.	Бошковић Зорка	"	1	—	2	2
60.	Јанкетић Стана		1	3	0,25	3,25
61.	Трипковић Милан		5	—	3	3
62.	Лакићевић Станка, Баре		6	10	8	18
63.	Лакићевић Вуко,	"	4	3	6	9
64.	Бошковић Душан. Ђуђевина		6	—	2	2
65.	Бошковић Мијајло	"	8	—	2	2
66.	Бошковић Јово,	"	5	—	2	2
67.	Трипковић Вуксан	"	8	—	1,50	1,50
68.	Драшковић Петко,	"	5	5	7	12
69.	Лакићевић Миросава, Баре		3	3	3	6
70.	Трипковић Радосав, Ђуђевина		6	3	6	9
71.	Драшковић Вуксан, Ђуђевина		7	10	0,25	10,25
72.	Бакић Богић, Врујца		6	—	8	8
73.	Дожић Милан, из Врујаца		8	3	1	4

Ред. број	Презиме и име	Одакле је	Број чланова домаћинства	Површина имања које има (у ралима)		
				Свога	Манастир.	Свега
74.	Јовановић	Милован, Осредци	6	1	5	6
75.	Лакићевић	Блажо, Баре Р.	12	1	2	3
76.	Дожић	Манојле, Ђуђевина	7	1	3	4
77.	Трипковић	Неђељко "	3	2,50	1	3,50
78.	Трипковић	Дуња, "	5	2	1	3
79.	Трипковић	Дмитра, "	7	—	2	2
80.	Радоњић	Радојица, Јасеново	4	3	1	4
81.	Радовић	Вукосав, Ђуђевина	4	—	3	3
82.	Радовић	Војин, "	2	—	3	3
83.	Симоновић	Маргита "	3	5	5	10
84.	Симоновић	Батрић	4	2	4	6
85.	Симоновић	Светозар	5	4	4	8
86.	Бјелић	Владимир, из Осредака	11	—	7	7
87.	Радојевић	Миладин, Ђуђевина	7	—	2	2
88.	Перовић	Зарија "	2	—	2	2
89.	Драшковић	Андрија, Липовска Бистрица	6	1	8	9

(Држао до 1933. када је истје-
ран од управника Мирона).

К. бр. 5367/46.

15. VII 1946. год.

Спискови аграрних интересената резултирали су са зборова аграрних интересената који су одржани 11. јула 1946. године у свим мјестима за која су сачињени такви спискови (Доња Морача, Горња Морача, Шавник-Бијела и Добриловина). Зборове аграрних интересената заказала је Среска пољопривредна комисија (дописом број 5367/46 од 8. јула 1946. године) преко мјесних народних одбора.

О одржаним зборовима аграрних интересената, односно расправи по том питању, Пољопривредна комисија СНО Колашин поднијела је извјештај Земаљској пољопривредној комисији при Министарству пољопривреде и шумарства Цетиње (под бројем 5367. дана 2. августа 1946. године), чији садржај гласи:

„Сходно чл. 12. ст. 2. Уредбе о спровођењу Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији у НР Црној Гори, достављају Вам се предмети о одржаној аграрној расправи по питању посједа Манастира Мораче и Добриловине ради доношења одлуке о експропријацији.

Један дио посједа Манастира Морача у површини од 63 рала налази се на територији СНО-а шавничког, а један дијелом Бје-лојевине и Гостиловина, на територији СНО-а Бијело Поље, о

чему је такође обавијештена надлежна комисија, ради прикупљања потребних података.

На збору аграрних интересената у Манастиру Морачи, узело је учешћа 89 аграрних интересената, односно закупца манастирског имања као половина од укупног броја аграрних интересената, држаоца манастирског посједа, рачунајући и оних десет у срезу шавничком, те према томе друга расправа није заказивана а и сам управник манастирског имања јеремонах Обреновић, сагласио се је са закључцима у реферату и записнику.

На овом збору извршен је попис аграрних интересената, односно држалаца манастирског имања који се у овом случају третирају као аграрни интересенти, који се доставља уз овај предмет.

На збору аграрних интересената по питању посједа манастира Доброловине, узела је учешћа апсолутна већина, тј. сви они који држе манастирски посјед у обраду. Списак ових аграрних интересената-арендатора, такође се доставља уз овај предмет. Спискови аграрних интересената су под бројем 1003 од 22. новембра 1945. године.

На дан расправе у Ман. Морачи присутним се је приказао значај и потреба на пољопривредном уздизању и економском јачању пољопривредника на терену овога среза, а у вези са овим потребе за проширивање имања воћног расадника на Вочју — Доња Морача, који се такође налази на манастирском земљишту, поред земље извјесних држалаца, која је иначе манастирска. Њих 6—7 које је директно тангирало ово питање изјаснили су се да нијесу вољни дати државно земљиште за потребе расадника, мада су неки од њих добили земљу у Војводини.

У вези са овим, ова је Комисија мишљења, да би требало донијети посебну одлуку о експропријацији имања њих седморице (окожени црвеном оловком) у интересу општих потреба пољопривредника овога среза и економском јачању, јер расадник може одговорити своме задатку и сврси, која му се намјењује”.²⁵

Земаљска пољопривредна комисија (у Цетињу) донијела је (под бројем 11659/46 дана 6. септембра 1946. године), на основу предлога Среске пољопривредне комисије из Колашина, записника са одржаних расправа на зборовима аграрних интересената и података од Среске пољопривредне комисије у Шавнику, о д л у к у о утврђивању објеката аграрне реформе на посједу Манастира Мораче у Доњој Морачи, чију изреку наводимо:

„1) Посјед Манастира Мораче пада под удар аграрне реформе према члану 3. Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији.

2) На основу чл. 8. ст. 2 Закона о аграрној реформи и колонизацији и Одлуке Мин. пољ. и шум. бр. 6519/46, Манастиру

²⁵ Спискови аграрних интересената, позив на зборове и цитирани извјештај Среске пољопривредне комисије, разгледани у архиви Имовинско правне службе СО Колашин (гдје се налазе њихове копије).

Морачи оставља се на име максимума 60 ха укупне површине, од тога 30 ха обрадиве а 30 ха шуме.

3) Среска пољопривредна комисија у Колашину одредиће које парцеле у површини од 60 ха имају се оставити Манастиру а вишак унијети у земљишни фонд.

Овај максимум од 60 ха има се оставити у непосредној околини Манастира.

4) На основу чл. 3. Закона о аграрној реформи и унутр. кол. од овога посједа одузима се вишак земљишта у корист земљишног фонда и то:

На територији СНО-а у Колашину преко остављеног максимума:

- обрадиве површине 925 рала,
- остале, необрадиве 576 рала.

Укупно се одузима на територији СНО-а у Колашину преко остављеног максимума 1.501 рало;

- На територији СНО-а Шавнику:
- њиве и ливаде 63 рала.

Укупно се одузима на територији СНО-а у Колашину и Шавнику 1.564 рала.

5) Среска пољпривредна комисија у Колашину сходно чл. 4. Закона о агр. реф. и унутр. кол. ријешити које зграде и постројења имају се оставити Манастиру а шта ће се узети у земљишни фонд.

6) На основу чл. 13. Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији бришу се сви дугови уписани на експроприсано земљиште. Манастир остаје задужен сразмјерно дијелу који му је остављен у власништво.

Противу ове одлуке Управа Манастира као и сва друга заинтересована лица имају право жалбе Земаљском аграрном суду у року од 8 дана од дана пријема одлуке²⁶.

Свима арендаторима као аграрним интересентима признато је право својине на дио земљишног посједа који су држали на дан 6. априла 1941. године и у релацији колико су држали као закупци. Ово према списковима сачињеним на зборовима аграрних интересената одржаним за поједина подручја манастирских земљишних посједа (посебно за Доњу Морачу, посебно за Горњу Морачу, а посебно за Бијелу—Шавник и за Добриловину, односно тамошње комплексе зване Бјелојевина и Гостиловина). Та земљишта у рукама арендатора одузета су Манастиру након до-

²⁶ Одлука се налази у архиви Имовинско правне службе СО Колашин и у предмету Окружног суда у Титограду П. бр. 813/63 (на ове списе и друге изворе података за ову тему указао ми је судија Синан Драгић, сада почивши, који је био члан Среске агр. комисије).

ношења одлуке о утврђивању објеката аграрне реформе, коју смо навели, а да за то нијесу доношена појединачна рјешења о признању права својине, већ је признање својине учињено саопштењем одлуке на зборовима аграрних интересената. То видимо из једног инструктивног дописа Државног секретаријата за послове народне привреде СРЦГ од 27. маја 1953. године, поводом одузимања дијела земљишта бив. арендаторима ради заокружења комплекса за тзв. Државни расадник у Вочју у Доњој Морачи, за који је главнина земљишта одузета манастиру основом наведене одлуке а које није било у посједу грађана као закупаца. Мјесна власт је сматрала, с обзиром да пољопривредне комисије нијесу аграрним интересентима за признато право својине на коришћење некретнина издале и писмена рјешења, да у циљу заокружења комплекса за расадник може извршити одузимање бив. манастирског земљишта извјесним грађанима, о чему је формиран предмет и достављен са предлогом да се одобри такво одузимање. Од другостепеног органа је дато мишљење да је тај „поступак у погледу одузимања земље аграрним интересентима, бив. арендаторима, неправилан, јер су у питању они сиромашни сељаци који су као бивши арендатори манастира добили земљу коју су и раније дуги низ година обрађивали. То што нијесу добили формалне одлуке о додјели земље не би могао бити разлог да им се земља одузима јер фактички земља им је додијељена на јавним зборовима аграрних интересената који треба да добијају земљу и одређена површина која им се додјељује, а пропуст је ондашње комисије што није донијела одлуку, коју је морала донијети према Закону кад им је већ земља уступљена...“ Даље се даје инструктивни закључак да се „земља коју су добили аграрни интересенти на јавним зборовима односно који су уведени у списак аграрних интересената има сматрати као њихова“ и да поступак давања рјешења треба довршити формирањем посебне комисије и да се у та решења унесе да се раније створено „фактично стање потврђује садашњом одлуком... да би се видјело да се сада не врши додјела земље“.²⁷

Садашње стање земљишног фонда

Према катастарском премјеру из 1954/55. године земљишни фонд Манастира Морача изгледао је овако:

— њиве	2 ha, 93. ара,
— воћњака	7 ha, 06. ари,
— ливаде	4 ha, 97 ари и 34 m ² ,
— пашњака	8 ha, 54 ара

Свега обрадивог земљишта: 23 ha, 50 ари и 34 m².

²⁷ Допис Држ. секретаријата за послове народне привреде СРЦГ бр. 2541 од 27. маја 1953. године, у списима Им. правне службе СО Колашин што се односе на аграрну реформу на имовини Манастира Морача.

— шуме	40 ha, 31 ари,
— неплодно земљиште	14 ha, 61 ари и 14 m ² ,
Свега неплодног земљишта:	54 ha, 96 ари и 14 m ² .

Укупно је земљишни фонд манастира имао 78 хектара, 46 ари и 48 m² обрадивог и необрадивог земљишта, све у околини манастира и његових објеката (испод комплекса објеката према ријеци налази се и манастирска воденица (млин), поточара, изграђена на водопаду Светигоре).²⁸

Према детаљном катастарском премјеру из 1981. године, земљишни фонд Манастира Морача изгледа овако:

— њиве	43 ара и 19 m ² ,
— воћњака	7 ha, 99 ари и 43 m ² ,
— ливаде	9 ha, 56 ари и 49 m ² ,

Свега обрадивог земљишта 17 ha 99 ари и 11. m²

— под зградама и дворишно	55 ари и 20 m ² ,
— шума	103 ha, 18 ари и 46 m ² , и
— неплодно	2 ha, 50 ари и 66 m ² ,

Свега необрадиво земљиште: 105 ha, 69 ари и 12 m².

Укупна површина земљишта у манастирском земљишном фонду износи: 124 ha, 23 ара и 43 m². Обрадивог земљишта је мање него при катастарском премјеру 1954/55. године за 5 ha, 51 ар и 23 m², воћњака је више за 93 ара и 43 m², ливаде је више за 4 ha, 59 ари и 15 m², шуме више за 62 ha, 87 ари и 46 m², док је неплодног земљишта мање за 12 ha, 14 ари и 48 m² (смањено у корист шуме, односно у међувремену обрасло шумом и при последњем попису уписано као та култура).

Назив парцела обрадивог земљишта према катастарском попису је: Губеревина, Горњи врт, Пилопаћ, Брод и Никоновац.

Обрадиво земљиште је ближе манастиру, а необрадива (шума и неплодно) чине вијенац околу парцела обрадивог земљишта.

Милован-Мушо ШЋЕПАНОВИЋ

²⁸ Цјелокупни тај фонд земљишта и објекти манастирски уписани су у посј. лист 172. К. О. Осредци, код Катастарског уреда у Колашину. Тај земљишни комплекс је разграничен са околним земљиштем у љето 1962. године по налогу Држ. секр. за посл. фин. СРЦГ, о чему је Им. правно одјелење СО Колашин издало рјешење бр. 1689/62, од 14. VI 1962. године.